45. Kütüphane Haftası

VEKAM

Türkiye´de Arşivler ve Arşivcilik Uygulamaları (2-3 Nisan 2009, Ankara)

BİLDİRİLER

İçindekiler

Panelistler..... 1

Arşivcilik ve Arşivlerin Geleceği: E-Dönüşüm Sürecinde E-Belge Yönetimi ve E-Arşivler
Fahrettin Özdemirci..... 9

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nin Dünü ve Bugünü
Aysun Önen..... 21

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri
Ahmet Şahin..... 29

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arşivi
Şemdeddin Kılınç..... 47

Özel Arşiv Kavramı ve Yurt Dışındaki Uygulamalardan Örnekler
Fatih Rukancı 53

Özel Arşivler: Türleri ve Türkiye'den Örnekler
Hakan Anameriç 71

Suna ve İnan Kıraç Vakfı Kültür ve Sanat Kurumları
Edine F. Süleymanoğlu 85

Türk Kızılayı Arşivi
Ataç Aköz..... 101

İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV) Bilgi-Belge Merkezi
Sibel Özkan 107

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı
Evrim Saka..... 113

Elektronik Belge Yönetimi Sistemi (EBYS): Genel Bir Değerlendirme
Bahattin Yalçınkaya 121

Konservasyon ve Restorasyon
Nil Baydar..... 131

Özel Arşivler: Türleri ve Türkiye'den Örnekler

Hakan Anameriç*

Genel anlamda "resmi kaynaklı olmayan kuruluşların, kurumların, örgütlerin, ailelerin ve kişilerin arşivleri" olarak tanımlanan özel arşivler, kamu (resmi) arşivlerinin tarihi, hukuki ve siyasi sorumluluklarını tamamlayan, onlara sözü edilen alanlarda destek veren birer arşiv türü olarak tanımlanabilir. Bu noktada özel arşivleri kamu arşivlerinden ayıran temel özellik, özel arşivlerin kamunun kullanımına açık olmamaları veya kullanımlarının arşiv/belge sahibinin denetiminde olmasıdır. Kamuya ait belgeler[1], yasal süreleri dolduktan sonra ilgili mevzuat gereğince devlet arşivlerine devredilmekte ya da kurumların kendi arşivlerinde hizmete açılmaktadır. Özel arşivlerde ise bu kullanım ve/veya devir süreci, arşivin hukuki mülkiyetinin sahibi olan kişi ve kurumlara bağlıdır. Ancak bu arşivlerde yer alan belgelerin özellikle kamu ile ilgili arşiv değeri, söz konusu arşivlerde bulunan materyalin bir bölümünün mülkiyet hakkının gözetilmesi şartıyla devlet denetim ve gözetiminde olmasını gerektirmektedir.

Özel arşivler ait oldukları kişi ve kurumlarla ilgili belgeleri içermekte, böylelikle kamu arşivlerinde yer alan belgelerin taşıdıkları arşivsel değerin[2] dışında kalabilirler. Bu bağlamda, özel arşivlerde yer alan ancak ancak kamuyu ilgilendiren belgelerin ilgili kurumlarca hazırlanacak olan

* Yrd. Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. anameric@humanity.ankara.edu.tr, hakananameric@gmail.com

[1] Kamu kurum ve kuruluşları tarafından üretilmiş, arşiv belgesi niteliği kazanmış, kendisi ile ilgili kurumda veya Devlet Arşivleri'nde koruma altına alınarak hizmete açılmış belgeler kastedilmektedir.

[2] Bir arşiv uzmanı tarafından değerlendirildikten sonra, arşiv materyalinin süreli veya süresiz korunması hakkında verilen karar. Bir arşiv materyali, yönetsel, kanıtsal, mali, tarihi, entelektüel, kültürel, antik, kendine özgü (manevi), yasal ve parasal (maddi) değer taşıyabilir.

bazı yasal düzenlemelerle belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü özel arşivler kamu arşivlerinde olduğu gibi ikincil değerdeki[3] belgelere de sahip olabilirler.

Özel arşivlerle ilgili vurgulanması gereken bir diğer nokta ise, bu tür arşivlerin genellikle bürokratik mekanizmalarca uzun süre aynı kurallarla yürütülen ve devlet geleneği olan ülkelerde görülmesidir. Bu ülkelerde siyasetçiler, elçiler, çeşitli düzeylerdeki kamu görevlileri, nüfuzlu ailelerin ve/veya hanedanların bireyleri, kendilerine ait zengin arşivler oluşturmuşlardır. Türkiye'de genellikle siyasetçi ve iş adamlarına ait, ülkenin siyasi, ekonomik ve tarihi değerleri açısından önemli özel arşivler vardır. Özel arşivler içeriklerine ve üretilen belgelere göre aşağıdaki türlere ayrılmaktadır:

- Noterlik Arşivleri
- Siyasi Parti Arşivleri
- Sivil Toplum Kuruluşları Arşivleri
- İş (Meslek) Örgütleri Arşivleri (Barolar, Odalar, Dernek ve Cemiyetler, Sendikalar)
- Vakıf Arşivleri
- Kişi / Aile Arşivleri
- Basın - Yayın Kuruluşu Arşivleri
- Banka Arşivleri

Yukarıdaki arşiv türleri, kendileri, kendileri ile ilişkili diğer kişi ve/veya kurumlar ve kamu kurumlarıyla ilgili kanıtsal, mali, yasal ve yönetsel değerlerde arşiv malzemesi barındırırlar. Bu nedenle, devlet arşivlerinin bu malzemelerden haberdar edilmesi gerekmekte, en azından kamu ile ilgili veya yukarıda bahsedilen değerlerde ve kanıt niteliği taşıyabilecek belgelerin kimlerde, hangi kuruluşlarda veya ailelerde olduklarını bilmelidirler. Bir başka deyişle, özel arşivlerin "gözetim"[4] altında tutulmaları

[3] Arşiv materyalinin ait olduğu kaynak kuruluş veya kişilerin dışında herhangi bir konu ya da alana ilişkin belgesel kanıtlayıcı değeri.

[4] Bu terimin İngilizce karşılığı "custody"dir ve arşivlerin / belgelerin fiziksel olarak nereden geldiğine bakılmaksızın resmi olarak korunması anlamına gelmektedir. Ancak bu koruma mülkiyet hakkının alınması anlamına gelmemektedir.

gerekmektedir. Yurt dışındaki birçok ülkede de uygulandığı gibi devlet, kimlerin özel arşivi olduğundan ve bu arşivlerde ne tür belgeler bulunduğundan haberdar olmalıdır ki, değerli belgelerin/arşivlerin el değiştirmesi, kaçırılması, imha edilmesi gibi olayların önüne geçilsin.

Noterlik Arşivleri

Hukuki güvenliği sağlamak ve anlaşmazlıkları önlemek için işlemleri belgelendirmek ve bu bağlamda kanunlarla verilen başka görevleri ifa etmekle yükümlü olan noterler, hukuki değere sahip olan belgeler açısından önemli bir özel arşiv kaynağına sahiptir. Noter arşivleri, içerdikleri belgeler nedeniyle diğer özel arşiv türlerine göre daha fazla "gözetim" altında tutulan ve en çok başvurulan özel bir arşiv türüdür. Noter daireleri, Adalet Bakanlığı ve Türkiye Noterler Birliği denetimindedir. Ayrıca Noterlik kanununun 198. maddesindeki hüküm gereğince, noterler ürettikleri evrak, belge ve defterleri korumakla da yükümlüdürler (Noterlik kanunu, 1972). Noterlik kanunu yönetmeliğinin 6. maddesinde de noterlik dairesinin çalışma, servisler, bekleme ve arşiv bölümlerinden oluştuğu belirtilmektedir. Bu yönetmelikte noterlik dairesini oluşturan temel bölümlerden biri olan arşiv bölümü, noterlik evrak ve defterlerinden kanun ve tüzüklerin tespit ettiği süreler sonuna kadar saklanması öngörülen bilcümle kâğıt, defter vs.nin saklandığı yer olarak tanımlanmıştır (Noterlik kanunu, 1976).

Siyasi Parti Arşivleri

Türkiye'deki siyasi partiler yaklaşık 160 yıldır faaliyetlerini sürdürmektedirler. Çalışmalarını kanunlarda ve anayasada belirtilen hükümler doğrultusunda yürüten siyasi partilerin ürettikleri belgeler de ülkenin yakın siyasi tarihiyle ilgili dikkat çekici ve kanıtsal değer taşıyan özelliklere sahiptirler. Günümüzde aktif olan ve bir kısmı TBMM'de temsil edilen 49 siyasi parti vardır. Kapatılan (26), birleşen (11) ve kendini fesheden (6) partiler de dahil edildiğinde Türkiye'deki toplam siyasi parti sayısı 92'yi

bulmakta, özellikle son 60 yıllık süreçte önemli bir arşiv birikiminin olduğu da anlaşılmaktadır.

Türkiye'de özellikle I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki çalkantılı siyasi dönem, başta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin arşivleri olmak üzere, kısa ömürlü diğer siyasi partilerin de belgelerinin dağılmasına ya da yok olmasına yol açmıştır. Siyasi partilere ait arşivler, 9 Eylül 1923'te kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile başlamış; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Ahali Cumhuriyet Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi ve Laik Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası ile 1930'lu yıllara kadar devam etmiştir.

Türkiye'deki köklü siyasal değişim, II. Dünya Savaşı sonrası yaşanmış ve 1946'dan itibaren çok partili siyasal yaşama geçilmiştir. Bu tarihe kadar CHP'nin ciddi bir arşiv belgesi dermesi de oluşmuştur. Bugün devlet arşivlerinde yalnızca CHP Genel Merkezi'ne bağlı 14 büroya ait belgeler yer almaktadır. Ancak bugün bu belgeler artık CHP'nin değil, devlet arşivlerinin "gözetimi" altındadır. Özetle, CHP'nin sözü edilen dönemlere ait belgeleri artık "yabancılaşmış belge"[5] niteliği taşımaktır. Bu özelliği aynı zamanda 1953'teki 6195 sayılı kanun ile daha da genellenmiş ve CHP arşivi Demokrat Parti (DP) tarafından yabancılaştırılmıştır[6]. Ancak benzer bir durum, 1960-1961'de DP'nin başına gelmiş, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi, bu arşivin de büyük bölümünün kaybolmasına neden olmuştur.

Siyasi parti arşivleri, kendi faaliyetlerinin yanı sıra faal oldukları dönemlerde Türkiye'nin siyasal, toplumsal ve sosyoekonomik durumu hakkında güvenilir bilgiler içermeleriyle de önem taşımaktadır. Bu tür

[5] İngilizce karşılığı "estray" olan bu terim, yasal gözeticisinin ve üreticisinin/sahibinin tasarrufunda bulunmayan belge anlamına gelmektedir.

[6] Arşivlerin/belgelerin gözetiminin, gözeticisi veya sahibinden bunları yasal olarak elin de bulundurma hakkı bulunmayan birine geçmesi. 14.12.1953 tarih ve 6195 sayılı CHP'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkındaki Kanun. Bu kanun ile partinin taşınır ve taşınmaz malları, para, hak ve alacakları ile diğer kıymetlerinin Hazine mülkiyetine intikal ettirilmiştir. Kanun için bkz. T.C. Sicil-i Kavanini, c. 34, 1953, s. 620-621.

arşivsel belgelere verilebilecek en belirgin örnek raporlardır[7] (Dündar ve Akar, 2007, s.161-166). Siyasi partiler hem kendi programlarının hem de hükümet programlarının hazırlanması için çeşitli araştırmalar yapmakta, bu araştırmalar sonucunda raporlar hazırlamakta ve bunları Siyasi Partiler Kanunu'nun 60. maddesi gereğince saklamaktadır (Siyasi Partiler... 1983). Bu nedenle siyasi parti arşivleri, diğer özel arşiv türlerine göre daha fazla gözetim altında tutulması gereken, ancak her zaman içerdikleri belge türleri ve taşıdıkları kanıtsal, mali, yasal ve yönetsel değerler nedeniyle de dağılma, kaybolma veya imha edilme riskleri oldukça fazla olan arşivlerdir.

Sivil Toplum Kuruluşları Arşivleri

Sivil Toplum Kuruluşları "toplumdaki çeşitli sorunları bağımsız olarak ele alıp kamuoyunu bilgilendirme ve aydınlatma görevi yapan, öneriler sunan her türlü birlik" olarak tanımlanmaktadır (Büyük Türkçe Sözlük, 2008). Bu kuruluşlar; sendika, barolar, odalar, dernek-cemiyetleri gibi örgütler ile vakıflardan oluşmaktadır. Bu kuruluşların tümünün kendine ait kanunları vardır. Sendikaların ve derneklerin diğer meslek örgütleri ve kamu kurumları ile olan ilişkileri diğer kuruluşlara nazaran daha fazladır. Sendikaların altında ise federasyon ve konfederasyonlar yer almaktadır.

7.5.1983 tarih ve 2821 sayılı Sendikalar Kanunu çerçevesinde faaliyetlerini sürdüren sendikalar, Türk siyaseti ve ekonomisinin vazgeçilmez sivil toplum kuruluşları haline gelmişlerdir. Türkiye'de sendikalar, işçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için meydana getirdikleri tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler (Sendikalar Kanunu, 1983). Bu bağlamda ele alındığında sendikalara ve sendikaların

[7] Can Dündar ve Rıdvan Akar tarafından yazılan "Ecevit ve Gizli Arşivi" adlı çalışmada kullanılan belgeler arasında bu tür belgeler de bulunmaktadır. Bu raporlar, özellikle CHP'nin 1965-1973 yılları arasındaki siyasi yaşamında merkez (genel sekreterlik) ve taşra örgütlerinden gelen raporlardır ve genellikle parti içi rahatsızlıkların belirtildiği, şikâyet ve önerlerin yapıldığı belgelerdir.

birliğinden oluşan federasyon/konfederasyon arşivleri üyeleri ile ilgili bilgilerin yer aldığı belgelerden, mali işlemleri sonucu ortaya çıkan belgelerden ve mahkeme kayıtlarından oluşan bir arşive sahip olmaktadır. Ancak belge türleri elbette ki bunlarla sınırlı kalmamakta, kanun gereği kendilerine verilen hak ve sorumluluklar çerçevesinde siyasi partilerde olduğu gibi çeşitli konu ve içerikteki raporlar, planlar, basın bildirileri, seçim (genel kurul vb.) kayıtları görüşme tutanakları gibi belgelere de sahip olabilmektedirler. Kanun gereği sendikaların standart olarak tutmakla yükümlü oldukları defter ve kayıtlar bulunmaktadır.

Dernekler ise, "kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları" olarak tanımlanmaktadır (Dernekler Kanunu, 2004). Derneklerin de kanun ve yönetmeliklerde belirlenen ve tutmakla yükümlü oldukları defter ve kayıtlar bulunmaktadır (Dernekler Yönetmeliği, 2005). Türkiye'de şu anda faal olan 81 bin 108 dernek bulunmaktadır [8] (Türkiye Genelindeki..., 2009). Bu bağlamda, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarından en fazla faaliyet göstereni derneklerdir. Bu sayı denetim ve gözetim için oldukça fazladır. Burada yapılacak en önemli işlem kanun ile belirlenen ve derneklerin tutmakla yükümlü oldukları defter ve kayıtların ilgili makamlarca incelenmesi ve arşivlik değeri olanların belirlenmesidir. Dernek arşivlerinde üzerinde durulması gereken noktalar, derneğe üye olan veya bu dernekle üyelik dışında ilişkileri olan kişilere ve/veya kurumlara ait belgelerle, derneğin çeşitli dönemlerde ülkenin siyasi, ekonomik, bilimsel ve kültürel gelişimine, değişimine neden olan bu konulardaki belgeleridir. Bu derneklere örnek olarak, dönemi göz önüne alındığında bilimsel bir devrim yapan Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye (1861), daha önceki bölümlerde siyasi parti arşivleri konusunda dünyanın en eski sosyal yardım kurumlarından olan Kızılay (1868, Hilal-i Ahmer Cemiyeti), özellikle Türkiye'nin siyasi tarihi açısından önemli olan İttihat ve Terakki Cemiyeti (1889), Türk Oca-

[8] Kapanan ve faal dernekler dahil kurulan toplam dernek sayısı ise 205.252'dir.

ğı (1912), Türk basın tarihinin belli başlı temsilcilerinden Türk Gazeteciler Cemiyeti (1946), günümüzde de Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (1993) ile Atatürkçü Düşünce Derneği (1993) örnek verilebilir.

Yaygın sivil toplum kuruluşlarından bir diğeri ise vakıflardır. Vakıflar, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca faaliyetlerini sürdürmektedir. Vakıf kurumu ülkemizde uzun yıllardır süregelen geleneksel bir sistemi de ifade etmektedir. Bu açıdan ele alındığında önemli derecede tarihsel, ekonomik, toplumsal ve kültürel belgelerin birikiminin varlığı da gerçektir. Vakıflara ait arşivlerde en fazla dikkati çeken belge türleri, vakfiyeler, şeriye sicilleri, mühimmeler, tahrir defterleri, vakıf muhasebe defterleri, şart tebdili, mazbutiyet belgesi, intifa hakkı gibi belgelerdir[9] (Orbay, 2005, s. 28-38). Vakıfların hayır işleri, mali kayıtları, gelir-gider defterleri, diğer vakıf, kişi, özel ve kamu kurumları ile olan yazışmaları da vakıf arşivlerinde yer alan belge türleridir.

Türkiye'de henüz doğrudan özel arşiv türlerine yönelik herhangi bir yasal düzenleme bulunmamsına karşın, Vakıflar Kanunu'nun 56. maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: "Devlet arşiv, kütüphane ve müzeleri ile gerçek ve tüzel kişilerin elinde bulunan vakfiye ve benzeri belgeleri tespit ederek bunların Genel Müdürlük arşivine intikalini sağlamak" ve "Arşivlerin kullanılmasını kolaylaştırmak ve her tür ilmi çalışmalar için fayda sağlayacak şekilde bir arşiv yönetim sistemi kurmak ve bu sistemin çalışmasını sağlamak" (Vakıflar Kanunu, 2008). Bu maddedeki ifadelerden de T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yine Başbakanlık'a bağlı bir kurum olan T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nden kendini ilgilendiren belgeler konusunda daha hassas bir davranış sergilediği ve bunu kanununa yansıttığı anlaşılmaktadır. Ancak bu kanun maddesinin nasıl uygulandığı ve şu ana kadar sözü edilen belgelerden ne kadarının kurum arşivine alındığı bu araştırmanın kapsamında yer almamıştır.

[9] Ayrıntılı belge türü örnekleri için bkz. http://www.vgm.gov.tr/01_VakifKayitlariArsivi/001_VakfiyeArsivi/vakfiye.cfm

Kişi / Aile Arşivleri

"Bir ya da daha fazla kişi veya aileye ait, onların belleği niteliğindeki belgelerin bir araya getirilmesiyle oluşan arşiv" ve "bir veya birden çok ilgili ailenin ve/veya bunların her bir üyesinin özel ve genel işleriyle ilgili arşivler" olarak tanımlanmaktadır. Kişi ve aile arşivleri genellikle kişinin veya aile fertlerinin hayatları boyunca topladıkları ve resmi belgeler dışında kalan mektup, günlük, hatırat, yazışma gibi kendileriyle ilgili belgelerden oluşmaktadır.

Belirli dönemlerde devlet yönetiminin çeşitli kademelerinde görev yapmış siyasetçilerin, elçilerin, konsolosların, bürokratların ve mensubu bulundukları ailelerin veya yasal koruyucularının ellerinde önemli arşivler bulunmaktadır. Özellikle kamu kurumları ile ilgili olarak hazırlanmış resmi belgelerle, kamu hizmeti amacı ile özel olarak düzenlenmiş birçok belgenin içerikleri dolayısıyla gözetim altında tutulması gerekmektedir. Ancak burada ilk akla gelen soru, özel mülkiyete ait olan bu belgelerin Devlet Arşivleri tarafından nasıl gözetim altına alınacağıdır. Yanıt, belge sahibi ile kamu arşivleri arasında düzenlenecek bir sözleşmenin imzalanarak kamuyu ilgilendiren belgelerin ve daha önceki bölümlerde bahsedilen ikincil değere sahip olan belgelerin belirlenmesi, bunun da kişisel belgelerin[10] kişisel gizlilik[11] ve mülkiyet hakkından doğan hakların korunması ile gerçekleştirilmesidir.

Türkiye'de "kültür ve tabiat varlığının korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmek" amacıyla 21.07.1983'te 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanunun 23. maddesindeki şu ifadeler dikkat çekicidir, "...deri, bez, papirüs, parşömen veya maden üzerine yazılı veya veya maden üzerine yazılı veya tasvirli belgeler, tartı araçları, sikkeler,

[10] Bir kişinin hayatı boyunca topladığı ve resmi belgeler dışında kalan mektup, günlük, hatırat, yazışma gibi kendisi ile belgelerin tümü.

[11] Arşivlerde yer alan kişisel ve özel konularla ilgili belgelerin yetkili olmayan kişilerce incelenmesini engelleme hakkı.

damgalı veya yazılı levhalar, yazma veya tezhipli kitaplar, minyatürler, sanat değerine haiz gravür, yağlıboya veya suluboya tablolar, muhallefat (metrukât, tereke), nişanlar, madalyalar..." ve "Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ait tarihi değer taşıyan belge ve eşyalar, Mustafa Kemal Atatürk'e ait zati eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri taşınırlar" korunması gereken tabiat ve kültür varlıkları arasındadır (Kültür ve ..., 1983). Bu kanun kapsamında yer alan eserlerden oluşan birçok kişi/aile arşivinin bulunduğu, yazılı ve görsel basına yansıyan haberlerden ve belgelere dayalı olarak yapılan çeşitli çalışmalardan (anı, biyografi, siyasi tarih gibi) anlaşılmaktadır. Kişi ve aile arşivleri için Türkiye'de özel bir yasal düzenleme veya bağlayıcı bir hukuksal yapı bulunmadığından söz konusu arşivlerde ne tür belgelerin (materyalin) olduğu bilinmemektedir. Bu belgeler, ancak arşivin yasal sorumlusunun/sahibinin izniyle kamuoyuna duyurulmakta veya özel araştırmalar için belirli kişilere (genellikle kişi veya aile tarafından tanınan veya popüler araştırmacılara) verilmekte ve çeşitli çalışmaların hazırlamasına yardımcı edilmektedir. Bu tür arşivlerden alınan belgelerle yakın geçmişte çeşitli biyografik çalışmalar da yapılmıştır.[12]

Basın - Yayın Kuruluşu Arşivleri

1990'ların başından bu yana Türkiye'de devlete bağlı yayın kuruluşlarının yanı sıra özel televizyon ve radyolar yaygınlaşmaya, medya kuruluşlarının sayısı artmaya başlamıştır. Basın-yayın faaliyetleri ile uğraşan kuruluşlar, haber ajansları, gazeteler, dergiler, televizyonlar ve radyolar (Basın Yayın... 2009) yaptıkları yurt içi ve yurt dışı haberlerle ilgili fotoğraflar, görüntüler, ses kayıtları gibi belge ve materyalden oluşan arşivlere sahiptirler. Bu arşivler, bazı adli ve hukuki durumlarda önemli birer delil olma niteliği taşıyabilmekte (Türk Ceza Kanunu, 2004); yerel sosyokültü-

[12] Bkz. Murat Bardakçı, Talat Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi, 2009, Can Dündar, Vehbi Koç: Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla 1901-1961 c.1., 2006, Can Dündar, Vehbi Koç: Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla 1961-1976 c.2. 2008, İpek Çalışlar, Latife Hanım, 2006, Murat Bardakçı, Şahbaba: Osmanoğulları'nın Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları, 2006.

rel, sosyoekonomik ve sanatsal yaşam ile ilgili eşsiz belgeler de içerebilmektedirler.

Banka Arşivleri

Bu arşiv türü genellikle mali yönden değer taşıyabilecek belgelerin yer aldığı ve birincil değere sahip malzemenin bulunduğu arşiv türüdür.

Türkiye'de bugün faal olan 41 kamu ve özel sermayeli banka bulunmaktadır. Türkiye'de banka ve bankacılıkla ilgili yürürlükte olan mevzuata, özellikle de özel ve kamu bankalarının uymakla yükümlü olduğu 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 42. maddesine göre, "Alınan yazılar ve faaliyetler ile ilgili belgelerin asılları veya bunun mümkün olmadığı hâllerde sıhhatlerinden şüpheye mahal vermeyecek kopyaları ve yazılan yazıların makine ile alınmış, tarih ve numara sırası verilerek düzenlenecek suretleri, usulleri çerçevesinde ilgili banka nezdinde on yıl süreyle saklanır. Bu belgelerin mikrofilm, mikro fiş şeklinde veya elektronik, manyetik veya benzeri ortamlarda saklanmaları mümkündür. Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Kurulca (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu-BDDK) belirlenir" (Bankacılık Kanunu, 2005). Bunun yanı sıra söz konusu bankaların denetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, tüketicinin korunması, bilgi edinme hakkı gibi kanunlardan vatandaşların faydalanabilmesi ve haklarının korunması için aynı kanunun 95. maddesinde "Bu kanuna tabi kuruluşlar tarafından, kurulca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde konsolide ve konsolide olmayan bazda istenilen her türlü bilgi, belge, cetvel, rapor ve finansal tabloların, hesap ve kayıt düzenleriyle uyumlu olarak, zamanında ve doğru şekilde kuruma tevdi edilmesi şarttır" ve "Kurum, bankalardan, bunların bağlı ortaklıklarından, nitelikli paya sahip oldukları ortaklıklardan, birlikte kontrol ettikleri ortaklıklardan, şubeleri ile temsilciliklerinden, destek hizmeti kuruluşlarından ve diğer gerçek ve tüzel kişilerden bu kanun hükümleri ile ilgili görecekleri bütün bilgileri gizli dahi olsa istemeye, bunların vergiyle ilgili kayıtları dahil olmak üzere tüm defter, kayıt ve belgelerini incelemeye yetkili olup, bilgi istenenler de istenilen bilgileri vermekle, defter, kayıt

ve belgeleri incelemeye hazır bulundurmakla, tüm bilgi işlem sistemini denetim amaçlarına uygun olarak Kurumun yerinde denetim yapan meslek personeline açmakla, verilerin güvenliğini sağlamakla ve muhafaza etmek zorunda oldukları her türlü defter, belge ve karneler ile vermek zorunda bulundukları bilgilere ilişkin mikrofiş, mikrofilm, manyetik teyp, disket ve benzeri ortamlardaki kayıtlarını ve bu kayıtlara erişim veya kayıtları okunabilir hale getirmek için gerekli tüm sistem ve şifrelerini inceleme için ibraz etmek ve işletmekle yükümlüdür" ifadeleri yer almaktadır (Bankacılık Kanunu, 2005). Bu bağlamda, kamu ve özel sermayeli bankaların arşivlerinin iyi düzenlenmiş ve erişimi kolay bir sisteme sahip olmaları gerekmektedir. Söz konusu kanunda da belirtildiği gibi özellikle denetim faaliyetleri sırasında çeşitli ortamlara kayıtlı belgelerin ibrazının zorunlu olması, bankaların kendilerine ait arşivleri arşivcilik yöntem ve tekniklerine göre yürütmeleri zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir.

Sonuç

Özel arşivler, ait oldukları kurum veya kişiler hakkında önemli ve dikkat çekici belgeleri içerebilecek özelliklere sahip olmalarının yanı sıra kamu arşivlerini destekleme özelliğine de sahiptirler. Ancak, özel arşivlerin oluşturulması, sınıflandırılmaları ve işleyişleri, ülkelerin devlet teşkilatları, kişi ve kurumların amaçları, gereksinimleri, planları ve özel ilgi alanlarıyla şekillenmektedir. Bu bağlamda özel arşivlerin sınıflandırılmasında bir standart yoktur.

Sınıflandırılmaya çalışılan özel arşivlerin sayıları dikkate alındığında, özel arşivlerin merkezi bir kamu kurumunca denetlenmesi ve "gözetim" altında tutulması mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle sözü edilen özel arşivlerin yerel yönetimlerce veya merkezi teşkilatın taşra örgütlerince takip edilmesi daha doğru ve verimli olacaktır. Bu noktada, illerde ve büyük ilçelerde kent arşivlerinin kurulması onlardan belirli ölçülerde yararlanabilmenin yolunu açarak kullanım olanaklarını geniş-

letecektir. Düzenlemeler yapılırken kişisel verilerin ve özel mülkiyetin korunması gibi temel hakların göz önünde bulundurulmasına ihtimam gösterilmelidir.

Yurt dışında, özellikle Avrupa'da ve ABD'de ulusal arşiv yasaları incelendiğinde, özel arşivlere geniş ölçüde yer verildiği, bu tür arşivlerin gözetim altında tutulması gereğinin vurgulandığı ve de kullanımlarının çeşitli şekillerde sağlandığı anlaşılmaktadır. Özel arşivlerdeki kişisel belgelerin, kişisel gizlilik ilkesi çerçevesinde garanti altına alındığının da altı çizilmekte; korumalar ve/veya sınırlamalar, arşiv mevzuatlarında yer alan ve taraflar arasında yapılan sözleşmeler ile gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'de özel arşivlerin gözetim altında tutulması, değerlendirilmesi, düzenlenmesi, taşıdıkları birincil ve ikincil değer özellikleri nedeniyle gerektiğinde belge/arşiv sahibinden satın alınması, bu arşiv malzemesine erişilebilirlik özelliğinin kazandırılması gibi uygulamaların yer aldığı Milli Arşiv Yasası'nın henüz çıkarılamamış olması, ülkenin uzun bir arşivsel geçmişe sahip olma özelliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle Türkiye'deki özel arşivlerin, bu arşivlerde bulunan ve belli oranda kamuyu ilgilendiren malzemenin tespiti yapılamamakta ve envanteri tutulamamaktadır.

Kaynakça

Bankacılık Kanunu. (2005). *T.C. Resmi Gazete* (01.11.2005, 25983).

Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü. (2009). 30.03.2009 tarihinde ulaşıldı. http://www.byegm.gov.tr/

Büyük Türkçe Sözlük. (2008). 29.03.2009 tarihinde ulaşıldı. http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=284194

Dernekler Kanunu. (2004). *T.C. Resmi Gazete* (23.11.2004, 25649).

Dernekler Yönetmeliği. (2005). *T.C. Resmi Gazete* (31.03.2005, 25772).

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. (1983). *T.C. Resmi Gazete* (23.07.1983, 18113).

Noterlik Kanunu. (1972). *T.C. Resmi Gazete* (5.2.1972, 14090).

Noterlik Kanunu Yönetmeliği. (1976). *T.C. Resmi Gazete* (13.7.1976, 15645).

Orbay, K. (2005). Vakıfların bazı arşiv kaynakları (Vakfiyeler, Şeriye Sicilleri, Mühimmeler, Tahrir Defterleri ve Vakıf Muhasebe Defterleri). *Vakıflar Dergisi*, (29): 27-41.Sendikalar Kanunu. (1983). *T.C. Resmi Gazete* (7.5.1983, 18040). Siyasi Partiler Kanunu. (1983). *T.C. Resmi Gazete* (24.4.1983, 18027).

Türk Ceza Kanunu. (2004). *T.C. Resmi Gazete* (12.10.2004, 25611).

Türkiye genelindeki dernek istatistiği. (2009). 30.03.2009 tarihinde ulaşıldı. http://www.dernekler.gov.tr/_Dernekler/Web/Gozlem2.aspx?sayfaNo=74

Vakıflar Kanunu. (2008). *T.C. Resmi Gazete* (20.02.2008, 26800).